

TÜRK MİTOLOJİSİNDE ESKATOLOJİ MİTLERİ

Onur Alp Kayabaşı*

Yunanca “masal, hikâye” anlamlarına gelen *mythos* kelimesiyle, “söz” manasına gelen *logos* kelimelerinin birleşmesinden doğan (Can, t.y.: 1) mitolojiyle ilgili olarak, “*ilkel veya arkaik ilmî düşüncelerin ilk denemelerini, sözlü kültür dâhilinde bile olsa, kuşaktan kuşağa aktarmaya çalıştığından ilk bilimdir, kozmik bilgilerin sembolleşmiş kaynağıdır, denilebilir. Toplumda kutsal olarak nitelendirilen güçlerle ilişkiyi sağlayacak bir düzen oluşturduğu için aynı zamanda mitoloji ilk ideolojidir*” (Bayat, 2007a: 12) yorumu yapılabilir.

Mitleri masal ya da sıradan bir hikâyeden ayıran temel özellik, bu metinlerde anlatılanların kutsal olması veya kutsal kabul edilmesidir. “*Mit, çok sayıda ve birbirini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliğidir. Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, ‘başlangıçtaki’ masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani kozmos olsun; isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir tür bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır. Demek ki mit, her zaman bir yaratılışın öyküsüdür. Bir şeyin nasıl yaratıldığı, nasıl var olmaya başladığı anlatılır*” (Eliade, 1993: 13).

Her milletin kendi mitolojik dünyalarının diğer milletlerin mitolojik anlatmalarıyla benzerlik ve ortak özellikler göstermesi, bilim adamlarını, mitleri insanlığın ortak

* Yrd.Doç.Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Aksaray/Türkiye, onuralpkayabasi@hotmail.com

bilinçaltından çıkan ve evrensellik gösteren bir tür olarak görmelerine sevk etmiştir***. Ancak mitlerin ait oldukları milletlerin yaşama bakış açılarını, hayattan beklentilerini; doğayı, çevresini ve insanı nasıl anladıklarını ifade etme aracı olmaları; ait oldukları milletin sosyokültürel değerlerini, dinsel yapısını, folklorik öğelerini ve edebi birikimlerini, dinsel inançlarını yansıtmaları, kısacası bir bütün halinde milletlerin kültürel kimliğini temsil etmesi; mitin kültürden, dinden, gelenekten bağımsız düşünülmemesi (Çınaroğlu, 2008: 28) ve “mitolojinin bizleri çepeçevre saran yaşanan bir geçmişin dilde, ritüelde ve tasvirlerde gerçekleşen diyalektiği olması, her halkın milli tefekkürünün, milli psikolojisinin, kendine has özelliklerinin ilk ve temel kaynağı” (Bayat, 2007b: 15) olması sebebiyle de mitlerin milli bir özellik taşıdıkları da unutulmamalıdır.

Mitlerin Tasnifi

Mitin, çok sayıda ve birbirini bütünler nitelikteki bakış açılara göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliği olması (Eliade, 1993: 13) bilim adamları tarafından mitlerin tasnifi noktasında farklı sınıflandırmaların yapılmasına sebep olmuştur**. Cengiz Batuk, kozmogoni mitlerine, antropogoni mitlerini de eklediği gibi, Hooke da tasnifine kült mitleri ve prestij mitlerini eklemiştir. Bayat ise, kült mitlerine tasnifinde yer vermemekle beraber; takvim mitleri, türeyiş mitleri, totem mitleri gibi eklemeler yapmıştır. Tökel’in sınıflandırması ise bu sınıflandırmalardan farklıdır. Bu mitlerden teogoni mitleri ile kozmogoni mitleri genellikle iç içe girmiştir. İnsanoğlu evrenin, dünyanın ve kendisinin nasıl yaratıldığını anlamak için tanrılara veya tanrısal güce sahip unsurlara başvurmuştur. Bununla birlikte dünyanın sonunu ifade etmek için de tanrı ya da tanrıların, yaratılışlarında kendilerine sunulan dünyayı bozdukları için insanı cezalandırmasını anlatan Eskatoloji mitleri ile Teogoni mitleri de çoğu zaman birbirleriyle iç içe girmektedir (Çınaroğlu, 2008: 37-38).

Ritüel mitleri, köken mitleri, totem mitleri, teogoni ve antropogoni mitleri, kozmogoni mitleri, eskatoloji mitleri kutsalla iç içedirler ve bu kutsallığı sembollerle, doğaüstü olay ve olgularla anlatmaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Kutsalla iç içe olan ritüel, köken, teogoni, kozmogoni mitleri; evrenin, dünyanın, insanın yaratılışını, Tanrı ve tanrıları yaşamın başlangıcını ve bir şeyin kökenini anlatan olayları ifade etmektedirler. Genel olarak var oluşu anlatan bu mitler bu yönleriyle, eskatoloji mitleriyle zıt kutupları oluşturmaktadırlar (Çınaroğlu, 2008: 25-26). Çünkü eskatoloji mitleri, diğer mitler gibi kötüden iyiye ya da yokluktan varlığa gidişi (kaostan-kozmasa) değil, her şeyin iyiden kötüye doğru gidişini veya varlıktan yokluğa gidişi (kozmostan-kaosa) anlatan mitlerdir ve bunların sonunda, evrenin ve insanlığın bir *yok oluşla* karşı karşıya kalacağını anlatmaktadırlar. Bu yok oluşla birlikte insanların elinde günahkâr ve yaşanmaz bir yer haline gelen dünya mit aracılığıyla (kutsalla) yeniden yaratılarak yenilenecek ve ilk haline geri dönecektir. Eliade bu durumu, “*gerçek anlamda yeni bir şeyin başlayabilmesi için eski çevrimin kalıntı ve yıkıntılarının tümüyle yok olması gerekir; bir başka deyişle, mutlak bir başlangıç elde etmek istenirse, bir dünyanın sonunun kesin olması gerekir; yeni*

* bk. Batuk, 2003:25; Hooke, 2015: 20-21; Budda, 2003: 108-109; Rosenberg, 2006:18; Fromm, 2003:18-19.

** Mitlerin sınıflandırılmasıyla ilgili geniş bilgi için bk. Batuk, 2003: 36-48; Tökel, 2000: 17; Bayat, 2007a; Hooke, 2015: 14- 20.

yaratılış, bu dünya kesin olarak ortadan kaldırılmadıkça gerçekleşemez. Burada artık, yozlaşmış olan şeyin yeniden canlandırılması değil; ama yeniden tümüyle yaratılabilmesi amacıyla eski dünyanın yok edilmesi söz konusudur” (1993: 52) diyerek açıklamaktadır. Anlaşılacağı üzere mitlerin tasnifi onların birbirlerinden bağımsız olmalarıyla değil sadece neyi ne kadar anlattıklarıyla yani işlevlerinin ne olduğuyla ilgilidir.

Eskatoloji Mitleri Mitolojinin Neresinde?

Toplumların hayatında önemli bir yer tutan mitolojilerin; belirli görüş, duygu ve inançlar aracılığıyla toplumlarda oluşan bilincin, bu evrenin ürpertici ve bağlayıcı sınırlarını toplumun olduğu gibi kabul etmesini sağlamak; oluşan bilinci kendini besleyen kaynakların gücüne yani mitlere inandırarak bu durumu açıklayıcı bütüncül bir imge geliştirmek ve ahlaki bir düzeni korumak gibi işlevleri vardır. Böylece mit, bireyi coğrafya ve tarihle sınırlandırılmış toplumun gereksinimlerine göre biçimlendirebilmektedir. *Böylelikle birey toplumsal olanın organı haline gelir; zihni ve duyguları aynı anda koştur bir mitolojiyle damgalanır. Ve bundan sonra olayların başlangıcı ve sonu doğa değil toplumdur* (Campbell, 2003: 14-15). Yeniden doğuş öğretisi olarak da görülebilecek eskatoloji mitleri, tarihin sınırlarının ötesine taşınabilen anlamlara olanak tanımış, zamanın ve anlamın artıklarını düzenlemiş, mit içerisindeki nesnelliklerde sürekli olarak bir sonraki yeniden doğuş ile yer değiştirmiştir; entelektüel mücadeleler ise sonsuzluk ve amaçsızlığın sürekli olarak çözünmesi ile ortaya konulmuştur (Bull, 2005:10). Toplumların bütün entelektüel teşebbüsleri incelendiğinde de ortak paydanın dünya üzerinde daima bir düzen tesis etmek olduğu görülmekte, bunun da insan zihninin temel düzen ihtiyacını temsil ettiği varsayılmaktadır; çünkü evrende bir düzen vardır ve evren bir kaos değildir (Levi-Strauss, 2013: 46). Evrenin bir parçası olan insan zihninin de toplumların varlığını sürdürmek için bu düzeni sağlamaya çalışması doğaldır. Mitin işlevi ise bilgide değil eylemlerde ortaya çıkmaktadır, bu eylemler direkt olarak ait olduğu toplumun varlığını devam ettirmesinde asıl ve temel olanla ilgili önem taşıyan eylemlerdir (Hooke, 2015: 15). Toplumlara, bozdukları ahlak ve düzenlerinin cezası da artık yaratıcı tarafından bu ahlaki ve toplumsal alanda yani dünyada eylemsel olarak verilecek ve saf, temiz bir yeni yaşam alanı meydana getirilecektir. Bu durumun da en yaygın anlatımları eskatoloji mitleridir.

Eskatoloji terimi, Yunanca “*eschatos*” (son) ve “*eschata*” (en son şeyler) kelimelerinden türetilmiştir. Bu anlamda eskatoloji; son şeylerin ya da daha doğru bir biçimde, bilinen dünyamızın kendisiyle sona ulaştığı olayların anlatımı, bu dünyanın sonunun ve onun yıkılışının yani son şeylerle ilgili doktrinlerdir (Bultmann, 2006: 29; Batuk, 2003: 48; Bultmann, 2013: 175). Eskatoloji, sadece dünyanın sonunu değil, bu sona ait olan bütün oluşları ve olayları da kapsayan bilim dalıdır. Eskatolojide en önemli şey, evrenin, dünyanın ve yaşamın sonuna dair insanlarda oluşan inançların mitsel yönüdür. Demektir ki evrenin, dünyanın ve yaşamın sonu geldiğinde ortaya çıkacak olan olaylar ile kıyamet ve öte dünya mitleri, eskatoloji mitlerinin konusunu oluşturmaktadır (Çınaroğlu, 2008: 42).

Tarihi bütünlük içerisinde, insanlık var olduğundan beri kendisiyle birlikte evreni,

dünyayı tanıma ve açıklama çabası içerisine girmiştir. İnsanoğlunun bu çabası onu sadece bir var oluşun değil aynı zamanda var oluşla birlikte bir yok oluşun da olması gerektiği düşüncesine sevk etmiştir. Çünkü her şey zıttıyla kaimdir, her sebep bir sonuca, her sonuç da başka bir olayın sebebine yol açmaktadır; bu sebeple insanoğlunun zihninde her zaman bir son fikri var olagelmıştır. Ancak dünyanın bir sonunun olması gerektiği düşüncesi kendi kendini kanıtlayabilecek bir durum değildir. Sonuç ya da amacı olmayan bir dünya düşüncesi de mantıksal olarak uygun değildir. Sonu olmayan bir süreci kavramak zordur ve ebedi amaçsızlık düşüncesi hayal gücünün ötesinde bir durumdur. Pratik olarak dünyanın en azından bir sonunun olması gerekmektedir (Bull, 2005: 9). Ancak bu son zamansal, soyut bir son değil; fiziki, somut bir sondur; *insan zihni zamanın sonu düşüncesini kavrayamaz çünkü zihnin aracı zamandır, sonsuzluğu zaman terimiyle elinde tutmaktadır* bu sebeple, sonsuz zaman içerisinde oluşan eskatoloji mitleri zamanın sonunu değil sonsuz zaman içerisinde yeni bir dünyayı ortaya koymaktadır (Shaffer, 2005: 142-145).

Eskatolojik mitlerin en bilineni, Yaratıcının (kutsalın) insanlığı büyük bir sel felaketi sonucunda dünyayı (yaşanılan bölgeyi) sular altında bırakarak ağır bir şekilde cezalandırmasını anlatan tufan mitleridir. Bu mitlerin genel olarak konusunu insanların yoldan çıkmaları, dünyayı yaşanılacak bir yer olmaktan çıkarmaları neticesinde insanlara Yaratıcının öfkelenerek topluca cezalandırmak istemesi sonucunda insanlığın su aracılığıyla yok edilmesidir. Böylece su, dünyanın, dolayısıyla da insanlığın temizlenmesini ve arınarak çıkmasını sağlayacaktır (Çınaroğlu, 2008: 44). Ancak bu yok ediş insanları tamamen ortadan kaldırma şeklinde olmamakta; Yaratıcının seçmiş olduğu kişi/kişiler yok oluştan kurtulmakta, böylelikle yaşamın yeniden başlaması ve devamı sağlanmaktadır. Tufan, ister ölümlülerin yanlış davranışlarına tanrısal bir ceza ister geçici bir tanrısal kapris olsun, tanrının ya da ilgili tanrıların doğasıyla ilgilidir çünkü Tanrı bir şeyin yok olmasını değil, her şeyin tövbeye ulaşmasını isteyendir (Rosenberg, 2006: 54; Bultmann, 2006:41).

Mitolojinin bir türü olan eskatoloji, kuşkusuz kutsal olanla iç içedir. Dünyanın yaratılışı mitleri gibi dünyanın sonu mitleri de insanlar için kutsaldır. İlkel insanların inançlarından, ilahi dinlere kadar hemen her din ve inanç, dünyanın bir sonu olacağını söylemektedir. Eskatoloji mitleri, dinlerin bu söylemlerinin sözel ortamda nasıl kendisini gösterdiğini açıklamaktadır. Çünkü mitler kendilerini en açık şekilde sözlü ortamda gösterebilmektedirler (Çınaroğlu, 2008: 51). *Mit kendi üslûbunu kendisi yaratmaktadır; bu üslûbun esas göstergesi de sözdür. Söz mutlak hâkimdir. Bu söz aelade, şimdiki gibi cümlelerin içinde eriyip giden söz değildir. Söz her şeyi içinde toplayabilen, gereğinde canlandıran, şahit gösterilen ve aynı zamanda da cezalandıran veya hür bırakan bir güce sahiptir. Bu güç etik-ahlâkî seviyeden başlar ve fizikî mahiyet kazanmaya kadar yükselir* (Abdullah, 1997: 53- 54). Evrenin, dünyanın ve insanoğlunun nasıl yaratıldığı kadar, bunların sonunun nasıl olacağı da mitlerin önemli bir konusunu oluşturmaktadır. Ancak, dünyanın ve insan uygarlığının yok oluşu mitleri, tufanla ilgili mitlerin yanı sıra yangınlar, depremler, salgın hastalıklar ve yaşlanmış olan dünyanın bir yenilenmeye ihtiyaç duyması vb. gibi kozmik boyutlardaki felaketlerle insanlığın yok olmasını anlatan mitler de eskatoloji mitlerinin kapsamında yer almaktadır (Eliade, 1993: 57).

Türklerde Eskatoloji Mitleri

Eskatoloji mitleriyle ilgili düşünceler Türk mitolojisinde araştırmacılar tarafından üzerinde farklı görüşlerin olduğu, bir ittifak oluşturulamadığı bir alandır. Bunun sebebi olarak eskatoloji mitlerine dair elde bulunan malzemelerin yetersizliği gösterilebilir. Çünkü konuyla ilgili malzemelerin yetersizliği, araştırmacıları bu alanda tekrara götürmekte, bu sebeple de araştırmacılar çalışmalarında bu konuyu ya yüzeysel olarak geçmekte ya da hiç değinmemektedirler (Çınaroğlu,2008: 170). Ancak Türklerde; ölüm sonrasında gökyüzünde iyi ruhların, yeraltında kötü ruhların bulunduğu yani ölümden sonra da bir yaşamın olduğu, tek Tanrılı inancın hüküm sürdüğü, edebi ürünlerinde de dünyanın sonuyla ilgili tasavvurların varlığı bilinmekteyken eskatoloji mitlerinin yok veya çok zayıf sayılmasındansa Türklerin bu konuyla az ilgilendiklerini düşünmek daha doğru olabilir.

“Resmi Türk yazıtlarında eskatolojik düşünce, göğün üzerimize çökmesi, milletin mahvolması gibi algılanmaktadır. Kül Tigin yazıtlarında da eskatolojik düşünce, milletin yok olması şeklinde varlığını korumuştur: “Türk Oguz begleri budun eşidin. Üze Tenri basmasar; asra yir telinmeser Türk budun ilinin törünün kem artadı” eskatolojik anlamda göğün basması, yerin delinmesi kıyameti kopması anlamına gelir. Milletin mahvından duyulan endişe de bundan dolaydır.” (Bayat, 2007b:126- 127). “Korkut Ata'nın sözlerinde de konar-göçer milletin psikolojisi açısından kıyamet alametleri belirlenmiştir. Burada da büyükle küçüğün, anayla kızın, babayla oğlun arasındaki saygının kalktığı, saygı ve hürmetin kalmadığı, yiğitlerin kadınlara benzediği ve dedikoducu olduğu bildirilir” (Bayat, 2003: 81- 82). “Türk mitolojik düşüncesine göre, sunulan kutsal kurbanlar, kalgançı çakın gelmesini önler durumdadır. Nitekim kurban sunmakla, insanlar Tanrı ile kopan bağı yenilemek amacı gütmüşlerdir. Oğuz düşüncesinde savaş ve kardeş kıyımı, kıyamet olarak değerlendirilir. Nitekim, Dede Korkut Oğuznâmelerinde, zamanın ilerlemesiyle Oğuz toplumunun giderek bozulması, değer yargularının değişmesi gözükmektedir. Bu kutsal kurban, Dede Korkut Kitabında epik bir şekilde takdim edilmiştir. Özellikle kitabın sonuncu boyu, savaşın kıyamet, kurbanın da kıyameti önlemek anlamında olması açısından değerlidir” (Bayat, 2007b: 127).

Türklerin ilk dönemlerindeki tasavvurlarında dünyanın sonuyla ilgili düşüncelerin net bir şekilde yer almadığıyla ilgili bilgiler de mevcuttur. *“Evrenin yaratılışında olduğu gibi ve hatta ondan daha da çok, dünyanın sonu meselesiyle ilgili olarak geleneksel Türk dininin, özellikle ilk dönemlerinde herhangi açık bir bilgi yahut mitolojiye rastlanmamaktadır. Bu bakımdan da denilebilir ki, eski Türkler kıyamet meselesine kozmogoni meselesinden daha az ilgi duymuşlardır. Her ne kadar Orhun Kitabeleri'nde göğün ve yerin yıkılıp çökmesi ve mevcut hayat düzeninin bozulması hususlarına imalar mevcutsa da bunların sistematik bir nihai çöküş efsanesine veya akidesine henüz dönüşmediği görülmektedir.” (Günay-Güngör, 2009: 92). Bununla birlikte Roux da Türkler arasında kıyametle ilgili bir tanıma rastlamadığından, kesin bir son anlamı taşımayan, sadece dünyanın olası bir yok oluşuna gönderme yapan birkaç anlatmanın*

olduğundan bahsetmekte, Türklerin kozmogonik mitlere oranla eskatolojik mitlerle daha az ilgilendikleri sonucunu çıkarmaktadır (2002: 113). Görüldüğü üzere Günay, Güngör ve Roux kozmogonik mitlerin Türkler arasında daha yaygın oluşu, eskatolojik mitlerin kozmogonik mitler kadar yaygın olmadığı üzerinde dursalar da bu durumun nedenleri üzerinde bir görüş belirtmemektedirler. Türklerde eskatoloji mitlerinin varlığıyla ilgili en zengin bilgi Orhun Yazıtlarında görülmektedir. Araştırmacılar, Orhun Yazıtları dışında eskatoloji mitlerine ilişkin bilgilerin varlığından da bahsetmektedirler ve bu mitlerin Budizm, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in etkisiyle şekillendiğini söylemektedirler. *“Özellikle Rus araştırmacıların, Altay Türkleri ile ilgili olarak kıyamet inancı konusunda yaptıkları tespitler, eskatoloji mitleriyle ilgili inançların senkretik karakterini de net bir biçimde ortaya koymaktadır. Altaylılar, kıyamet gününe ‘kalgançı çak’ adını vermekte, bu inanca göre, zamanla yeryüzünde insanların sayısının azalacağı ve kötülüklerin yayılacağı, cehennem ilahı Erlik'in yeryüzüne yaklaşacağı, iyi tanrı Ülgen'in unutulacağı, iyi tanrılarla kötülerin savaşacağı ve sonunda tek başına Ülgen'in kalacağı ve Haşr'ı başlatacağı tasavvur edilmekte; iyi kötü zıtlaşması, Ülgen ile Erlik'i burada bir defa daha karşı karşıya koymak suretiyle kendini göstermektedir. Öte yandan, Türklerde kıyamet karşılığı olarak ‘ulug kün’ teriminin de sonraki dönemlere ait olduğu anlaşılmaktadır”* (Günay-Güngör, 2009: 93). Tuba'daki bir Kırgız yazıtında yer alan *“Benim göğüm, bizim üzerimize yıkıl”* ifadesinde olduğu gibi, Orhun Yazıtlarında da görülen göğün aşağıya doğru yıkılması ve dünyanın yok olması düşüncesi uzun bir dönem Türkler arasında görülmüş; bu düşünce İslamiyet'e de taşınmıştır. En azından dünyanın yok olması göğü destekleyen dağın yıkılması, yerin yarılması gibi unsurlarla sık sık Dede Korkut Destanlarında karşımıza çıkmaktadır (Roux, 2002: 113-114).

İnan, Altaylı Şamanların bu dünyanın sonunun olduğuna ve bu sonun bir gün geleceğine inandıklarını, bu güne de *“Kalacak olan çağ”* anlamında *“Kalgançı Çak”* dediklerini söylemektedir. *“Kalkançı çak”* tasavvurunda, zaman geçtikçe insanlar azacak, günah işlemekten çekinmeyecek, kötülük ve fenalık çoğalacaktır. İyi Tanrı Ülgen bu günahlı topluluktan uzaklaşacak, yeraltındaki Erlik, yeryüzüne yaklaşacak, yardımcılarında Karaş, ondan önce yeryüzüne çıkacaktır. İnsanlar, Ülgen'i unutacaklardır. İnsanları kazanmak için kötü tanrılarla iyi tanrılar savaşacak; Erlik ve yardımcılarını Karaş ile Kerey, insanları karanlık dünyalarına, Ülgen ve yardımcılarını Mangdı-şire, Maydere aydınlığa, iyiliğe çekmek için mücadele edeceklerdir. Her iki taraftan ölenler olacak. Nihayet tek başına Ülgen kalacaktır. Ülgen, *“ölüler kalkınız!”* diye bağıracak ve bütün ölümler dirilecektir (İnan, 2000: 24).

İnan, W. Radloff ve V. İ. Verbitskiy tarafından *“kalkançı çak”*ı tasvir eden iki manzum rivayet tespit edildiğini, bunlardan birinin Teleütlere, diğerinin ise Telengitlere ait olduğunu belirtmektedir. Teleütlere ait *“kalkançı çak”* miti şu şekildedir:

“Kalkançı çak geldiği zaman gök, demir; yer, sarı bakır olur. Hanlar hanlara saldırır; uluslar birbirine kötülük düşünür; katı taşlar ufalır; sert ağaçlar kırılır. Kişi bir dirsek (arşın) kadar küçük olur. Başparmak kadar erkek olur. Erlerin dizgini kısa olur (güçlülerin elinde oyuncak olurlar). Ayak takımı

* Kalkançı Çak hakkında daha geniş bilgi için bkz. Dilek, 2014: 94.

bey olur. Baba çocuğunu, çocuk babasını tanımaz (saymaz). Yaban soğanı pahalı olur. At başı kadar altına bir kap yemek verilmez. Ayakaltında altın bulunur; onu alacak kimse bulunmaz." (İnan, 2000: 24; Çağatay, 1977: 7) .

Telengitlere ait mit de şöyledir:

"Kalgançı çak geldiği, kara yer ateşle kaplandığı zaman, büyük hakan ata tanrı (Kayra Kaan ya da Kuday) kulaklarını tıkar; o çağda dünya bozulur; yer ve insan nesli mahvolur. Fitne fesat saçan gaddar rüzgâr, insanları heyecanlandırır. Töre bozulur; tepeler çalkalanır; demir üzeninin dibi delinir. Çuvaldızın deliği yırtılır. Ulus bozulur. Kara böcek (gibi insan) kanatlanır; gözlerine kan dolar; kara su kanla karışık akar. Yer uğuldar, dağlar sallanır; çukurlar – hendekler yıkılır, gök gürler; kenarı açılır; deniz çalkalanır; dibi görünür; yerin altı üstüne gelir; yosunlar öğütülüp kül (toz) olur; gök sallanıp eteği açılır; deniz dalgalanıp dibi görünür; deniz dibinden dokuz parça kara taş çıkar, dokuztaş, dokuz yerinden yarıılır. Her taştan dokuz çemberli dokuz sandık çıkar, her sandıktan demir atlı dokuz kişi çıkar, bu kişilerden ikisi başkan olur. Bunların bindikleri atlar, 'Vuruşkan ulu sarı' (adlı) olur; ön ayakları kılıçlı, kuyrukları kamalı olur, ağaca rastlarsa ağacı keser, canlıya çarparsa canlıyı mahveder; il güne rahat olmaz. Ay ve güneş aydınlık vermez, ışısız olur. Ağaçlar kökünden kopar, baba çocuğundan ayrılır; bitkiler mahvolur; nesli kurur; analar sevgililerinden ayrılır; dul kalır; yerde 'köngül' denilen bir zehirli ot biter, kökünden sarı çekirge çıkar; hayvanlara çarparsa hayvanların, insanlara çarparsa insanların kanlarını sömürür. İşte o zaman Şal-Yime (Tanrı) haykırır:

-Bu yana bak, Mangdı-şire yardım et, "köngül" otunu mahvedemedim. "Köngül" otunun kökünde konur yılan var."

Mangdı-şire'den ün çıkmaz. Ondan yardım olmadıktan sonra, Şal-Yime yine haykırır:

-"Büyük Hakan halkını bıraktı, cins aygır sürüsünü bıraktı, yer alt üst oldu, sular kurudu, yakalı giyimlerin yakası parçalandı, idare edilen yurt başsız kaldı, kuşlar yuvalarını, geyikler duraklarını (barınaklarını), kadınlar yavrularını bıraktı."

Maytere'den ses çıkmaz.

Bundan sonra, Erlik'e tabi kahramanlardan Karaş ile Kerey yeryüzüne çıkacaklar; onlar çıkınca Ülgen'in kahramanları Mangdı-şire ile Maytere bunlarla savaşmak üzere gökten yere inerler. Maytere'nin kanı ateş olarak yeryüzünü kaplar. İşte o zaman kalgançı çak olur"(İnan: 2000: 25; Çağatay, 1977: 7-10).

Bayat, semavi dinlerin etkisiyle Türklerde kıyamet mitlerinin şekillendiği fikrindedir.

İslamiyet'i kabul eden Türklerin eskatolojik anlayışları, Müslümanlıkla iç içe senkretik bir biçimde yaşamıştır anlaşılın şu ki, eski Türkler; dünyanın sonu ile alakalı düşünceleri ya fazla önemsememiş ya da bununla ilgili mitler bize senkretik bir şekilde ulaştırmıştır. Dünyanın sonu hakkındaki mitler;

tıpkı dünyanın oluşumu hakkındaki mitler gibi tasavvura ve tahminlere dayanmaktadır. Bütün varyantlarda az veya çok derecede semavi dinlerin etkisi de görülmektedir. Ancak her ne kadar evrensel dinlerin tarihi veya doğrusal zaman kavramı etkiliyse de mitolojik veya döngüsel zaman açıkça hissedilir. Nitekim mitolojik zaman anlayışında yaratılış bir noktada başlar, belli devirlerden sonra kıyametle sona erer. Dünyanın sonunu yaklaştıran kozmik felaketler bir kural olarak, ahlakın bozulmasıyla sonuçlanan bir olgunun vermiş olduğu durumdur. Kozmik felaket sürekli olarak insanları, sonun yaklaştığı konusunda uyarmaktadır. Gelecekteki kıyametin önlenmesi için, yaşanmış dünyayı yenilemesi konusunda uyarır bununla birlikte kıyametten sonra yaratılış yeniden başlar. Türk kalgançı çak'ının tasvirinde de döngüsel zamanın söz konusu olduğu görülmektedir o halde kalgançı çak, kıyametten sonra oluşan yeni zamana atıfta bulunan bir terimdir (Bayat, 2007b: 123-128).

Dünyanın yenilenmesi ile ilgili uyarılar kendisini en belirgin biçimde Tufan mitlerinde göstermektedir; bu sebeple kıyamet mitleri ile tufan mitleri arasındaki ilişki net bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Küçük kıyamet olarak görebileceğimiz tufan mitleri de bir kıyamet mitidir ve diğer kıyamet mitleriyle aynı inanç sistemi üzerine kurulmuşlardır. Bu sebeple tufan mitlerini eskatoloji mitlerinin bir parçası olarak görmek gerekmektedir (Çınaroğlu, 2008: 175). Tufan mitleriyle eskatoloji mitleri arasındaki temel fark, tufan mitlerinde dünyanın değil, insanların seçilmiş kişiler dışında yok edilmesi ve nesillerin aynı dünyada yaşamlarını sürdürdükleri görülürken; Eskatoloji mitlerinde ise insan nesliyle birlikte dünya da yok edilmekte, nesillerin yeniden yaratılan dünyada yaşamlarını devam ettirdikleri görülmektedir.

Tufan Mitleri

Altay Türkleri dünyanın yaşadığı dönemlere *Üç Aygul* demektedirler. Onlara göre yeryüzü yaratıldığından beri araları biner yıl olan üç dönem yaşamıştır ve her döneme *aygul* adını verirler. *Aygul* kelime anlamı olarak çağ, dönem, felaket, yıkım demektir. Bu üç dönem, yeryüzünü büyük bir ateşin kapladığı ve yer altındaki sarı toprağın bu ateşten kalan küllerin olduğuna inanılan adına *ot aygul (ateş dönemi)* denen ilk dönem; yeryüzünde şiddetli fırtınaların yaşandığı *cotkon-salkındu aygul (rüzgârlı, fırtınalı dönem)* denilen ikinci dönem; kırk iki gün süren ve *suu aygul (su dönemi)* denilen, her yeri suların bastığı, dağların zirvelerine kadar yeryüzünün sularla kaplandığı üçüncü dönemdir. Yeryüzü bugün üçüncü dönemini yaşamaktadır, Altaylılar adına *toş aygul (buz dönemi)* dedikleri ve yeryüzüyle birlikte bütün canlıların donacağına inandıkları dönemi beklemektedirler (Dilek, 2014: 193).

Üzerinde yaşadığımız yeri Altaylılar "*Çın Cer (hakiki yer)*" diye adlandıırlar. Bu yerin altında ebedî karanlığın hüküm sürdüğü bir yer vardır ki burasına *altıngı oroon (alttaki mahal)* yahut *alıs yer (uzak yer)* denir. Hakiki yer bugün ikinci devresini yaşamaktadır ve bu devre Altaylılara göre Tufandan (Yayık) sonra başlamıştır*. Tufan'a

* Yeni araştırmalar *çın cer*'in yaşadığımız dünya değil Erlik'in yaşadığına ve ölen kişinin ruhunun gideceğine inanılan yer, karanlık öbür dünya; *altıngı oroon*'un da *çın cer*'le aynı anlamda kesin olmamakla birlikte dokuz kattan oluştuğuna inanılan, Erlik ve ona bağlı ruhların bulunduğu yeraltı ülkesi olduğunu göstermektedir. Bkz. Dilek, 2014:

Altaylılar çayık demektedirler ve hakkında şu miti anlatmaktadırlar:

Tufan olacağını ilk olarak demir boynuzlu, gök (tüylü) bir teke (temür müüslü kök-teke) haber vermişti. Gök teke yedi gün yeryüzünü dolaştı ve bağırdı:

*Yedi gün zelzele oldu,
Yedi gün dağlar ateş püskürdü.
Yedi gün yağmur yağdı
Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı
Yedi gün kar yağdı.*

Bundan sonra müthiş soğuk oldu. Yedi aziz kardeş vardı. Bunlar tufan olacağını bildiler. Bu kardeşlerin büyüğüne Erlik diğer birine de Ülgen denirdi. Ülgen ilahi kudret sahibi olup nomçı (kitap ehli) adını almıştı. Yedi kardeş gemi yaptılar. Her cins hayvandan bu gemiye birer çift aldılar. Tufan çekildikten sonra Ülgen gemiden bir horoz (taka) salıverdi. Sonra bir kaz salıverdi. Kaz gemiye dönmedi. Üçüncü defa olarak Ülgen bir Kuzgun (kuskun) salıverdi. Kuzgun da gemiye dönmedi, çünkü bir leş bulup yemeye başlamıştı... Yedi aziz kardeş gemiden çıktılar... (İnan, 1998: 418-419).

Verbitsky, Potanin ve Anohin tarafından da Altay Türkleri arasında tufan efsaneleri derlenmiştir. Verbitsky'nin derlemesinde bu kez Tanrı olarak karşımıza çıkan Ülgen, bir tufan olacağını, o zamanın meşhur bir insanı olan Nama'ya bildirir. Ülgen, ondan bir gemi yapmasını, ailesini ve hayvanları bu gemiye almasını söyler. Eski Ahit'e çok benzeyen bu mitte, tıpkı Nuh'un olduğu gibi Nama'nın da üç çocuğunun olduğu görülmektedir. Yine tıpkı Tevrat'ta olduğu gibi, bu hikâyede de tufanın oluşmasında sadece seller değil, taşan yeryüzü kaynakları da etkili olmaktadır. Gemi Çomgoday ve Tuluttu dağlarında karaya oturur. Burada da kuşların dışarıya salınma sırası, Gılgamış Destanı'nı andırmaktadır. Önce kuzgunu, sonra kargayı, ardından saksığanı, en son olarak da güvercini gönderir. Güvercin, Nuh'a olduğu gibi, Nama'ya da müjdeli haberi getirmiştir. Enlil'in Ziusudra'ya veya Utanpistim'e ebedi hayat bahışladığı gibi, Ülgen de Nama'ya ebedi hayat bahışlamış ve Nama, "yayaçı" (yaratıcı) ve Yayık (tufan) Han adıyla tanrılar arasına geçmiş tir. Potanin tarafından tespit edilen Uryanha (Tuba) tufan miti ise Verbitsky'e göre daha mitolojiktir. Yer bir kurbağa üzerindedir ve eski bir zamanda bu kurbağa hareket etmiş ve tufan olmuştur. Yeryüzünün büyük denizi Ulu Talay, dalgalanmış, kaynar gibi olmuştur. Tufanı önceden sezen bir ihtiyar, demir çivili bir sal yapmış, bununla insan neslini ve hayvanları kurtarmıştır. Anohin tarafından tespit edilen tufan mitosunda da tufan olacağını yine demir boynuzlu gök teke (temür müüslü kök-teke) haber vermiştir. Bu teke yedi gün dünya etrafında dolaşmış, yedi gün deprem olmuş, yedi gün fırtına kopmuş, yağmur, dolu ve kar yağmıştır. Tufan olacağını bilen Ülgen ve altı kardeşi bir gemi yaparak insan ve hayvan neslini kurtarmışlardır (İnan, 2000: 22- 23; Çınaroğlu, 2008:155).

Pek çok Türk destanında tufanda adı geçen kuşlara rastlanılmaktadır. Destanda yer

alan kuşlarla tufan metinlerinde yer alan kuşlar arasındaki bu paralellikler mitlerin, çok sonra teşekkül etmiş olan destan ve efsane metinlerindeki yansımasını ve mitlerle diğer halk anlatmalarını meydana getiren Türk halkının çeşitli kuşlar hakkındaki telakki ve inanışlarının kaynaklarını ortaya koymaktadır. Türk inanış sistemi, tufanla ilgili bu efsane vasıtasıyla saksagan, kuzgun ve karganın neden leş yiyerek, güvercinin ise neden insanlarla birlikte ve onlara sadık bir kuş olarak yaşadığını açıklamaya çalışmıştır. Kısacası, adı geçen kuşların karakter özellikleriyle hayat tarzlarının menşei, tufan olayına dayandırılmaktadır (Aça, 1999: 54-57). Eskatoloji mitlerinden tufan anlatısında karşımıza çıkan kayın ağacı da Türk mitolojisinin önemli sembollerindedir. Nuh tufanı sırasında Nama'nın gönderdiği güvercin suların kurduğunun bir ispatı olarak kayın dalıyla gemiye dönmektedir. Güvercinin getirdiği kayın dalı ile ilgili bölümde kayın ağacının önemi ve diğer ağaçlardan farkı görülmektedir; ayrıca tufan metninde yenedünya kayın ağacının olduğu yerde kurulmuştur (Ergun, 2004: 204).

Altay Türkleriyle ilgili olarak diğer bir tufan metni ise şöyledir:

Çok çok eski çağlarda yeryüzü düzmüş derler. Yeryüzü böylece dururken sel çıkmış. Fakat dağların başına kadar yükselememiş. Sular çekilmeyince yaşlılar, yedi yaşındaki sarı bir kız çocuğunun kurban edilmesi gerektiğini söylemişler. Kız çocuğu kurban edildikten sonra sular çekilmiş. Korbon nehri gürüldeyerek akmış. Sular çekildikten sonra ortaya çıkan vadilere isimler verilmiş: Kaspı, Oroktoy ve diğerleri. Bu tufanın yalan olduğunu söyleyenler Koroti ve Korbon nehirlerinin başında tufandan kalan salın demirlerini görmeliler (Yamayeva-Şincin 1994: 43).

Bu mitte görülmektedir ki yeni oluşan saf ve temiz dünyada kutsalın (yaratıcı) rızasını almak için ona saf ve temiz bir kurban sunulmaktadır. İnsan kurbanı Türk kültüründe görülmesi de bu mitin anaerkil dönemden ataerkil döneme geçiş sürecinde oluştuğunun ipuçlarını vermektedir. Çünkü anaerkil toplumlarda hayat veren Tanrıça'ya (yaratıcı) erkek kurbanlar verilirken bu mitte kutsal için (yaratıcı) kız/kadın kurban edilmiştir, ataerkil dönemde ise kutsal için verilen kurbanlar genellikle hayvanlardır*. Altaylılar arasında anlatılan bir başka tufan mitinde ise bir karı koca ve yeraltından gelen mitik bir figür ile ilgilidir: Selin olacağını bilen erkek bir kayık yapar, bir gün evde erkek yokken yeraltından birisi çıkarak kadının yanına gelir. Erkek, eşine çıkacak sel için kayık yaptığını söylerken yeraltından çıkan kişi bunu duyar ve kayığın altını deler. Erkek kayığı tamir ederek sel çıktığında sekiz kişiden oluşan ailesi kayığa bindirerek kurtarır. Kırk gün süren sel sonunda yanına aldığı bitkilerin tohumlarını ekerek yeniden yetiştirir (Dilek, 2014: 62-63). Altaylar arasında anlatılan tufan mitleri kadar açık unsurlar taşınmasalar da Türkler arasında başka tufan mitleri de anlatılmaktadır.

Turan'ın, Holmberg'den aktardığına göre; Sel felaketinden önce Burhan bir kişiye kendisine kocaman bir gemi yapmasını söyler. Bu kişi de ormana gider ve günlerini gemi yapmakla geçirir. Karısı onun gece gündüz meşgul olmasından meraklanır ve ne yaptığını öğrenmeye çalışır. Ancak kocası yaptığı işi gizli tuttuğundan dolayı karısına ormanda

*Daha geniş bilgi için bk. Rosenberg, 2006: 22-26; Fromm, 2003: 194-218.

odun kestiğini söyler. Adam evde yokken Shitkur adlı şeytan kadına gelip kocasının kendisine yalan söylediğini aslında ormanda büyük bir gemi yapmakta olduğunu söyler. Sonra da kadını kendisine yardım etmesi için ikna eder. Kocan seni gemiye binmek için davet ettiği zaman gemiye binme, o kızıp sana vurduğu zaman bana niçin vuruyorsun de. Bundan sonra sen gemiye binerken bende bineceğim. Kısa bir süre sonra büyük bir sel felaketi bütün dünyayı tehdit eder. Gemi yapımcısı, ailesini gemiye çağırır. Ancak kadın şeytanın kendisine öğrettiklerini uygular ve sonunda şeytanla birlikte gemiye binerler. Burhan'ın yardımıyla bütün hayvanlar da gemiye biner. Şeytan gemiye girdikten sonra fare kılığına girer ve geminin altını kemirmeye başlar ancak Burhan, fareyi yakalaması için kediyi yaratır. Sel çok büyük olduğu için hayvanlar kralı da dâhil bütün hayvanlar boğulur. Başka efsanelere göre selde boğulmaktan kurtulan tek hayvan mamuttur. Bir başka mit de Sagaylar arasında anlatılmaktadır. Bu mitte de gemi yapımcısının adı Noj olarak verilmektedir. Şeytan Noj'un karısından onun ormanda ne yaptığını öğrenir. Sonra da Noj'un gündüz yaptığını gece yok etmeye çalışır. Böylece tufan başladığında gemi tamamlanmamıştır. Tanrı, Noj'a demirden bir gemi gönderir. Bu gemiyle Noj, ailesi ve hayvanlar kurtulur (Turan, 2006: 165- 166). Sagaylarda görülen Noj'a Altaylar arasında Nooy adıyla tesadüf edilir. Hakkında anlatılan bir efsane şöyledir: Çok eski zamanlarda Nooy adlı bir kişi yaşamış. Yeryüzünde ağaç ve taşların olduğu zamanlarda büyük bir sel çıkmış. Nooy büyük bir gemi yapmış. Gemiye insanlarla birlikte hayvanlardan da alıp Sebi dağına başına çıkarak canlarını kurtarmışlar. Bugün Nooy olarak bilinen boy, işte bu tufandan sağ kalanlardan oluşan boydur. Bu boy, Nooy Mayman, Nooy Kıpçak, Nooy Todoş gibi boylara da ayrılır (Yamayeva-Şincin 1994: 45)

Samoyetlerde anlatılan bir tufan mitiyse şöyledir:

Yedi kişi bir kayığa binerek tufandan kurtulur. Fakat tufanın ardından görülen korkunç bir kuraklık sonucu bu yedi kişiden beşi ölür. Arta kalan ikisi bir kızla bir oğlan, fare yiyerek ölmekten kurtulurlar. Böylece bu iki kişiyle insan soyu yeniden başlamış olur.

Aynı bölgede anlatılan bir başka tufan öyküsüne göre de:

Yedi gün, yedi gece, sürekli olarak yükselen sularla oradan oraya savrulan insanlar ve hayvanlar sularda rastladıkları bir ağaç parçasına tutunarak boğulmaktan kurtulurlar; sonra da kuzeyden esen bir rüzgârla çeşitli yerlere dağılırlar böylece çeşitli dinler ve halklar oluşur (Örnek, 1995: 207).

Türkler arasında dünyanın sonuyla ilgili yaygın olarak tufan mitleri anlatılmış olmakla birlikte yangınlara da yer verilmektedir. Örnek'in, Paulson'dan aktardığına göre, Baykal Tunguzlarında konuyla ilgili bir efsanede; yedi yıl sürecek bir yangın ortalığı kavurup yeryüzünü bir deniz haline getirecektir. Bu felaket sırasında bir kartala tutunan bir kızla bir oğlan göğe doğru uçarak ölümden kurtulacaktır. Kartalla bir süre gökyüzünde dolaştıktan sonra yeryüzüne inecekler; derken bu iki kişiden insanlık türeyecektir. Ve yine Örnek'in, İbid'den aktardığına göre, Yurak Samoyatları arasında da şöyle bir öykü vardır: Kutsal bir yerde yedi dallı bir akkayın ağacı yetişmiş. Kurban kesmek için herkes oraya göçmüş. Günlerden bir gün ağacın kökleri (yedi köklüymüş ağaç) çürümeye başlamış ve sonunda ağaç devrilmiş. O zaman ağacın kökünden kan akmaya başlamış; ama bu kan de bir ateşmiş. Bu ateş giderek kutsal bir suya dönüşmüş...

Ve kutsal su tüm ırmakları taşırılmış... Felaketten kurtulmak için, insanlar bir sal yaparak, içine de her çeşitten birer hayvan almışlar (Örnek, 1995: 209- 210).

Sonuç

Geleneksel toplumlar kutsal olanın rehberliği altında kendilerine bir dünya kurmaktadır. Kurdukları bu dünya kutsal olanın koyduğu kurallar üzerine varlığını devam ettirmekte, bu dünya üzerinde yaşayan insanlar da inanış, düşünüş ve uygulamalarıyla kuralları geliştirip olgunlaştırarak yaşamları içerisine öncelikle sözlü ortamda daha sonraki dönemlerde ise yazılı olarak sokmaktadır. Sözlü ortamda oluşturdukları kutsala ait olan bu ürünleri aktarmanın en iyi yoluyla oluşturdukları mitlerdir, çünkü mitler kendilerini en açık şekilde sözlü ortamda gösterebilmektedirler. Düşünce sistemlerinde yer alan her bir ürün onları kutsala bağlayan zincirin birer halkalarıdır. Kendilerini kutsala bağlayan bu halkalarda meydana gelen bozulmalar veya kopmalar onların kutsalla olan bağlarını zayıflatarak ondan uzaklaştırmaktadır. Bu uzaklaşma neticesinde de yaşanan dünyanın bir sonu olacaktır. Evrenin, dünyanın ve insanoğlunun nasıl yaratıldığı kadar, bunların sonunun nasıl olacağı da mitlerin önemli bir konusunu oluşturmaktadır. Mitolojinin bir türü olan eskatoloji de kuşkusuz kutsal olanla iç içedir bu sebeple dünyanın yaratılışı ile ilgili mitler gibi dünyanın sonu ile ilgili mitler de insanlar için kutsaldır. Makalede verilen eskatoloji örnekleri içerisinde yer alan 7, 9, kayın ağacı, Teke (geyik), Ülgen, Erlik vb. unsurlar bunun en çarpıcı ispatıdır.

İster sözlü anlatılarda yer alan Altay, Teleüt, Telengitlere ait eskatoloji mitlerinde; isterse daha yakın dönemlerde olduğu ve semavi dinlerden etkilendiği düşünülen ve daha az mitolojik özellikler gösteren ancak eskatoloji mitleri içerisinde değerlendirilen tufan mitlerinde olsun hep kutsalın insanoğluna vermiş olduğu ceza söz konusudur. Verilen bu cezaların bir kısmında insanoğluluyla birlikte dünyanın da yok edilerek yeniden bir yaratma söz konusuyken, bir kısmında ise sadece insanoğlunun yok edildiği (kutsal tarafından seçilenler hariç) sonunda geri kalanlarla yaşamın aynı dünyada devam ettirildiği görülmektedir. Bununla birlikte yazılı dönem içerisinde yer alan Orhun Abideleri ve Dede Korkut Destanları içerisinde de eskatoloji mitlerine ait inançların varlığını metinlerde hissettirmesi eskatolojiye ait inanışın Türkler arasında ne kadar derin izler bıraktığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Abdullah, Kemal (1997), *Gizli Dede Korkut* (çev. Ali Duymaz), İstanbul.
Aça, Mehmet (1999), Tufan'ın Kuşları ve Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanındaki Bazı Kuşlar,
Milli Folklor, 6 (42),s 53-57.
Batuk, Cengiz (2003), *Tarihin Sonunu Beklemek*, İstanbul.
Bayat, Fuzuli (2007a), *Mitolojiye Giriş*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
Bayat, Fuzuli (2007b), *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*, İstanbul.

- Bayat, Fuzuli (2003), *Korkut Ata Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*, Ankara.
- Budda, Hilmi Ömer (2003), *Kurban ve Tufan Üzerine Makaleler (haz. B.Z. Çoban)*, İstanbul.
- Bull, Malcolm (2005), *Kıyamet Teorileri ve Dünyanın Sonları (ed. Malcolm Bull; çev. İbrahim Şener)*, İstanbul.
- Bultmann, Rudolf (2006), *Tarih ve Eskatoloji Sonsuzluğun Mevcudiyeti (çev. Emir Kuşcu)*, İstanbul.
- Bultmann, Rudolf (2013), *Rudolf Bultmann: Mitoloji ve Hermenötik Sorunu (çev. C.Batuk; E. Kuşcu)*, Ankara.
- Campbell, Joseph (2003), *Yaratıcı Mitoloji Tanrının Maskeleri (çev. Kudret Emiroğlu)*, Ankara.
- Can, Şefik (t.y.), *Klasik Yunan Mitolojisi* (4. Basım), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Çağatay, Saadet (1977), “Altay Türklerinde Kıyamet Anlayışı”, Ankara Üniversitesi *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt 7, s.1-12, Ankara.
- Çınaroğlu, Menderes (2008), *Türk Kültüründe Eskatoloji Mitlerine Dair Bir İnceleme*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dilek, İbrahim (2014), *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü*, Ankara.
- Eliade, Mircea (1993), *Mitlerin Özellikleri (çev. Sema Rifat)*, İstanbul.
- Ergun, Pervin (2004), *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara.
- Fromm, Erich (2003), *Rüyalar, Masallar, Mitoslar Sembol Dilinin Çözümlemesi (çev. K.H. Ökten)*, İstanbul.
- Günay, Ünver-Güngör, Harun (2009), *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, İstanbul.
- Hooke, Samuel Henry (2015), *Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları (çev. Alâeddin Şenel)*, Ankara.
- İnan, Abdülkadir (1998), *Makaleler ve İncelemeler-I*, Ankara.
- İnan, Abdülkadir (2000), *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara.
- Levi-Strauss, Claude (2013), *Mit ve Anlam (çev. G.Y. Demir)*, İstanbul.
- Örnek, Sedat Veyis (1995), *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul.
- Rosenberg, Donna (2006), *Dünya Mitolojisi, Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, Ankara.
- Roux, Jean Paul (2002), *Türklerin ve Moğolların Eski Dini (çev. Aykut Kazancıgil)*, İstanbul.
- Shaffer, Elinor (2005), *Kıyamet Teorileri ve Dünyanın Sonları (ed. Malcolm Bull; çev. İbrahim Şener)*, İstanbul.
- Tökel, Dursun Ali (2000), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Ankara.
- Turan, Ahsen (2006), “Türk Kültüründe Tufanla İlgili Anlatılar”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri (hazl. Öcal Oğuz- Tuba Saltık Özkan)*, Ankara.
- Yamayeva E.E.-Şincin İ.B. (1994), *Altay Kep Kuuçındar*, Gorno Altaysk.

Öz

Türk Mitolojisinde Eskatoloji Mitleri

İnsanlar için, anlattıkları kutsal olan ya da kutsal kabul edilen mitler insanların ihtiyaçları sonucunda ortaya çıkmaktadırlar. Evrenin, dünyanın ve insanoğlunun nasıl yaratıldığı kadar, bunların sonunun nasıl olacağı da mitlerin önemli bir konusunu oluşturmaktadır. Mitolojinin bir türü olan eskatoloji de kuşkusuz kutsal olanla iç içedir, bu sebeple dünyanın yaratılışı ile ilgili mitler gibi dünyanın sonu ile ilgili mitler de insanlar için kutsaldır. Bu durumun da en yaygın anlatımları eskatoloji mitleridir. Dünyanın yenilenmesi ile ilgili uyarılar kendisini en belirgin biçimde Tufan mitlerinde göstermektedir bu sebeple eskatoloji mitleri ile tufan mitleri arasındaki ilişki net bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Geleneksel toplumlar kutsal olanın rehberliği altında kendilerine bir dünya kurmaktadır. Kurdukları bu dünya kutsal olanın koyduğu kurallar üzerine varlığını devam ettirmekte, bu dünya üzerinde yaşayan insanlar da inanış, düşünüş ve uygulamalarıyla kuralları geliştirip olgunlaştırarak yaşamları içerisine öncelikle sözlü ortamda daha sonraki dönemlerde ise yazılı olarak sokmaktadırlar. Toplumlara, bozdukları bu kuralların cezası da yaratıcı tarafından ahlaki ve toplumsal alanda yani dünyada verilecektir. Bu makalede Türklerin dünyanın sonuyla ilgili tasavvurlarını mitolojilerine nasıl yansıttıkları, eskatoloji mitlerinin konusu, Türk eskatoloji mitlerinin mitoloji içerisindeki yeri ve Türk eskatoloji mitlerine bağlı olarak Türk tufan mitlerinden örnekler verilmiş ve incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Mit, Mitoloji, Eskatoloji, Tufan.

Abstract

Eschatology Myths in Turkic Mythology

Myths which are sacred or admitted as sacred for humans arise from the needs of people. The end of the universe, World and humans is as important part of the myths as the creation of these. Eschatology Myths are also intertwined with the holy one so the myths related to the end of the World are also sacred for the people like the myths about the creation of the World. The most common narratives of this case is Eschatology Myths. The warnings related to the regeneration of the World show themselves clearly in the Cataclysm Myths. For this reason the relationship between Eschatology Myths and Cataclysm Myths make itself felt strongly. Traditional societies create a World for themselves under the guidance of the holy one. The World they established continue to exist under the rules laid down by the holy one. The people living on this World develops these rules by their beliefs, thinking and applications. First of all they put these rules into their lives as oral environment, and then as a writings at a later period. Communities broke those rules will get their punishment by the creator in moral and social fields meaning on this World. In this article how Turks reflected their imagination of the end of the World in their myths, subjects of the eschatology myths, the place of the Turk Eschatology Myths in Mythology and the examples taken from the Turk Cataclysm Myths depending the Turk Eschatology Myths are given and studied.

Keywords: Myth, Mythology, Eschatology, Cataclysm